

Kamila Rączy

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

ORCID 0000-0003-0070-1715

Fenomen współczesnych produkcji serialowych w komunikowaniu wartości

Wprowadzenie

Gatunek filmowy od dawna cieszy się dużym zainteresowaniem wśród badaczy z różnych dziedzin nauki, w tym pedagogiki, psychologii, socjologii, kulturoznawstwa, medioznawstwa czy filmoznawstwa. Znaczną ich część stanowili badacze filmu, tacy jak Hugo Münsterberg, Walter Benjamin, Rudolf Arnheim, Béla Balázs, Aleksander Jackiewicz, Karol Irzykowski, psychologowie – na przykład Leopold Blaustein, pedagodzy: Ludwik Skoczylas, Bolesław Lewicki, a także socjologowie: Emilie Kiep-Altenloh, Siegfried Kracauer, George Huaco, Edgar Morin, Marian Sępowski. Stawiali oni tezę, iż film oddziałuje na percepcję odbiorców, jednak nie przeprowadzono zbyt wielu badań w celu sprawdzenia słuszności powyższego stwierdzenia. Z biegiem czasu coraz częściej akcentowało się wagę wypracowywania nawyku i obyczaju odbioru treści filmowych. Zaczęto także dostrzegać nie tylko zagrożenia płynące ze strony treści zawartych w przekazie filmowym, ale podkreślano ich wartość edukacyjną czy też wychowawczą, na przykład dzięki wykorzystywaniu filmów jako nowoczesnych narzędzi kształcenia, nauczaniu poprzez treści filmowe (Wejbert-Wąsiewicz 2018: 164). Powstało również wiele publikacji o edukacyjnym wymiarze filmu (zob. Peters 1965; Champoux 1999; Fleming, Bohnel 2009; Brol 2010; Wojniak 2015).

Wraz z rozwojem telewizji zaczęto dyskutować o szkodliwości emitowanych treści poprzez audiowizualne przekazy. Zwracano uwagę na antywartości takie jak przemoc, pornografia, materializm, itp. (John 1999; Kunkel 2001). Akcentowano negatywny wpływ na najmłodszych widzów, którzy głęboko przeżywają istotę obrazów niosących dużą dozę ładunku emocjonalnego, a konsekwencją bierności w selekcji treści jest zaburzone i nieprawidłowe kształtowanie uczuć społecznych (Znyk 2011: 91–92). Dzięki prowadzonym badaniom i analizom powyższe tezy zaczęły być podważane. Z biegiem czasu coraz większą popularnością wśród widzów, ale także wśród badaczy obszarów mediów zaczęły się cieszyć seriale telewizyjne. Zaczęto bowiem dostrzegać przemiany serialowych i filmowych formatów oraz przypisywać im pozytywne funkcje percepcyjne, między innymi przekaz wartości, nieustannie towarzyszących człowiekowi w każdej dziedzinie (Drenda 2016: 40), co przeczyło wcześniejszym twierdzeniom o negatywnych skutkach ich oddziaływania.

We współczesnym społeczeństwie podejście do analizy gatunków telewizyjnych, w tym seriali, odbiega od tradycyjnej, opartej na literaturze analizy rodzajowej, skupiając się wyraźniej na zagadnieniach historii i kultury. Podkreślane są sposoby nierozzerwalnie związane ze współczesnymi obyczajami społecznymi. Ideologie i dyskursy datują program tak samo łatwo jak technologia, możliwe jest zatem dopasowanie formatów gatunkowych telewizji do konkretnych dekad. Gatunki telewizyjne są zawsze związane z cechami kulturowymi danej populacji w danym momencie, czasami jako reakcje na te cechy, a czasami jako ich źródła. Seriele ukazują problemy społeczne, dylematy etyczno-moralne w różnym stopniu, w zależności od kontekstu historycznego, aktualnego czasu i odbiorców docelowych. Odzwierciedlają również dominujące problemy kulturowe. Podkreślają ten związek gatunku z konkretnymi kulturami, argumentując, że koncepcja weryzmu „możliwe lub prawdopodobne” oraz pytania o funkcje społeczne i kulturowe są kluczowe dla zrozumienia gatunku. To, co jest postrzegane przez kulturę zachodnią jako produkt generyczny, może nie mieć znaczenia w kulturze, która nie komunikuje się w odniesieniu do tego produktu. To właśnie ten społeczny i kulturowy aspekt wywiera najsilniejszy wpływ na gatunek telewizyjny (Rogers 2008: 78–82).

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie fenomenu współczesnych produkcji serialowych w komunikowaniu wartości. W pracy zastosowano empiryczną metodę analizy zawartości wybranych zagranicznych produkcji serialowych (m.in. amerykańskich, brytyjskich, skandynawskich, hiszpańskich, tureckich, azjatyckich), przekraczających ostatnią dekadę. Materiał badawczy poddano analizie jakościowej oraz porównawczej. Zastosowano również analizę krytyczną dostępnej literatury. Wybrane produkcje usytuowane były na najwyższych pozycjach w rankingu portalu filmowo-serialowego Filmweb w miesiącach od lutego do marca 2020 roku oraz posiadały najaktywniejsze interakcje zarejestrowanych użytkowników na forum tego portalu. Jako dodatkowy materiał wspomagający wybór zasadnych produkcji posłużyły takie platformy filmowo-serialowe jak: FilmUser, Forum Film, Filmozercy.com, Spider’s Web, Serialowa, potwierdzające popularność wyselekcjonowanych w pracy seriali. Ponadto klasyfikacja wybranych seriali oparta została na dominującym składniku tematycznym.

Seriele – fenomen, gatunek, transformacja

Produkcje serialowe w dobie trwających nieprzerwanie już od ponad dekad przemian gatunkowych stały się niezwykle interesującym obiektem badawczym. Wywodzą się one z gatunku filmowego, co potwierdza również język polski, który definiuje je jako cykl filmów telewizyjnych składających się z ustalonej liczby odcinków, związanych za sprawą obecności przedstawionych postaci, tworzących spójną całość (PWN 2020) oraz nawiązujących do przewodniego motywu ukazanej fabuły (Uszyński 2004: 64). Inaczej zwane są także zdramatyzowaną akcją podzieloną na odcinki, wykorzystującą ciągłość charakteru lub formatu, ale nie samej akcji. Ciągłość odcinków jest zarówno kluczowym czynnikiem instytucjonalnym, jak i cechą najczęściej wymienianą w krytyce gatunkowej jako forma zatrzymująca uwagę publiczności do następnego odcinka (ang. *cliff-hanger*). Wprawdzie wszystkie

seriale mają podobne cechy, ale niektóre z nich są otwarte, bez wyraźnej rozdzielczości w zasięgu wzroku. Inne, na przykład thrillery i seriale *science fiction*, mają bardziej ograniczoną długość życia, a napięcie i zainteresowanie publiczności generowane są wprost proporcjonalnie do sukcesu, z jakim dany serial konstruuje swoje narracyjne enigmaty i rozwiązuje je w określonej liczbie odcinków i w określonym czasie wyświetlania (Rogers 2008: 78–82). Serial telewizyjny jest i był jednym z ważniejszych gatunków telewizyjnych i obejmował: opery mydlane (ang. *soap opera*), telenowele oraz telenowele dokumentalne (ang. *docu-drama*, *docu-soap*), fabularne serie i miniserie (Godzic 2004: 37).

Jako początek rewolucji serialowej wyznacza się przełom 1999 roku, kiedy nastąpiła fala produkcji seriali, które eksperymentowały z dotychczasową formułą, łamiąc jednocześnie konwencje, ale także stawiały przed widzami niemałe wymagania. Obiekt ten stanowi aktualnie nowoczesny format silnie zaakcentowany w kulturze masowej, w której możemy dostrzec umiejscowione potrzeby, postawy i pragnienia uczestników dyskursu społeczno-medialnego. Posiada zupełnie inny status kulturowy, stanowiąc bardziej zjawisko kulturowe niż gatunek, wyrastający z przemiany swojego medium – telewizji (Filiciak 2011: 242–243). Warto zaznaczyć, iż już samo nazewnictwo i definicja seriali uległy modyfikacji. Serial niegdyś nazywany telewizyjnym aktualnie staje się produkcją serialową, często bowiem jego nakład finansowy przewyższa budżet produkcji filmowej. Podobnie sytuacja dotyczy narzędzi użytkowania formatów serialowych. Coraz rzadziej jest to telewizja, a coraz częściej nośniki typu: telefony komórkowe, tablety, a sporadycznie komputery czy laptopy.

Twórcy formatów telewizyjnych świadomie eksperymentują z formułą telewizyjną, rewolucjonizując przestrzeń filmową. Do tej rewolucji przyczyniło się powstanie telewizji HBO (Feuer 2011: 115), a następnie postęp nowych technologii i powstanie systemu odtwarzania na żądanie (ang. *Video on Demand*, VOD), a także zmiana systemu dystrybucji, co doprowadziło do powstania „transmedialnych produkcji” (Jenkins 2010: 36). Przemiany te wyzwoliły próbę stworzenia nowej terminologii, takiej jak serial 2.0, *post-soap* oraz *drama quality* (Bignell, Orlebar 2005: 119).

Słusznie zauważono niesłabnącą popularność współczesnych formatów serialowych. Fenomen ten może wynikać z kilku istotnych powodów:

- 1) chęci doświadczenia czegoś nowego i nieznanego w bezpiecznej formie. Dotyczy to dwóch przeciwstawnych cech człowieka: neofilii i neofobii. Oznacza to, iż z jednej strony człowiek jest ciekawy świata i pragnie go poznać, z drugiej zaś odczuwa lęk przed nieznanym. Produkcje serialowe oferują bezpieczne doświadczenie nowego przy jednoczesnym zachowaniu kontaktu z czymś znanym;
- 2) potrzeby posiadania elementów stałych i związanego z tym zaspokojenia tego pragnienia. Dzięki produkcjom serialowym widz zyskuje pewien stały schemat. Szczególnie tyczy się to seriali telewizyjnych, emitowanych o stałych porach oraz godzinach;

- 3) demokratyzacji działań producentów oraz odbiorców. Serial nie tylko oddziałuje na odbiorcę, ale także odbiorca ma wpływ na fabułę serialową oraz na kontynuację produkcji;
- 4) chęci poczucia przynależności do wspólnoty, jaką są społeczności fanowskie (Lipińska 2016: 300–306).

Podobnie jak gatunki telewizyjne, które już od wielu lat nieustannie podlegają niekończącym się przemianom, modyfikacjom i przekształceniom, nazywane „gatunkami zmaconymi”, tak seriale coraz trudniej poddawane są uporządkowaniu normatywnemu, ich terminologia zaś wymusza sowitą i krótkotrwałą systematyzację (Kisielewska 2007: 30). Trudno zatem dociekać jednolitej typologii produkcji serialowych. Wielu badaczy ustala własne typologie i podziały, bazując między innymi na: tematyce, gatunkowości, seryjności, rodzajach, a nawet potencjalnych grupach odbiorczych. W związku z wywodem seriali z gatunku filmowego wyróżnić można podział seriali ze względu na: „spodziewaną reakcję danego odbiorcy (np. horror, komedia, melodramat, serial sensacyjny), tematykę (np. serial wojenny, serial sztuk walki, serial gangsterski, serial kryminalny, serial biograficzny), formę (np. serial awangardowy, serial muzyczny, serial przygodowy), czas akcji (np. serial historyczny, serial fantastycznonaukowy, serial fantasy, serial kostiumowy), technologię (serial animowany) lub też ikonografię (serial western). Seriale, które trudno jednoznacznie sklasyfikować, nazywane są często dramatami. Można je podzielić na: seriale psychologiczne, obyczajowe i społeczne (Przyłipiak 1994: 164–166; Altman 1999: 31–48, 60–61).

Aktualnie dochodzi do zacierania się klasycznego podziału gatunkowego wskutek łączenia się schematów fabularnych i ikonograficznych, powstają tak zwane *cross-gens*, które są trudne do jednoznacznej klasyfikacji (Altman 1999: 60–61). Powyższa problematyka dotycząca klasyfikacji i typologii zauważona została już w niekompatybilności literackiej oraz filmowej systematyki w zakresie gatunkowości. Przykładowo w literaturze horror jest odmianą fantastycznej prozy popularnej, kategorią podrzędną względem gatunku powieści epickiej. W ten sposób zbudować można pewien schemat: epika (rodzaj) – powieść (gatunek) – powieść grozy / horror (odmiana gatunkowa). Natomiast w nauce o filmie horror postrzegany jest jako gatunek filmowy będący jednostką podrzędną względem fabularnego rodzaju filmowego oraz nadrzędną wobec wielu odmian gatunkowych, które wykształciły się w drodze ewolucji historycznej gatunku filmowego. Ten zapis modelowy odnieść można nie tylko w stosunku do filmu, ale także do produkcji serialowej. W ten sposób otrzymuje się wzór: serial fabularny (rodzaj) – serial grozy (gatunek) – np. serial wampiryczny (odmiana gatunkowa). Z egzemplifikacji wynika, że zachodzi wyraźne przesunięcie kategoriale między: gatunkiem w odniesieniu do filmu czy serialu a odmianą gatunkową w odniesieniu do literatury, które są jakościami niewspółmiernymi względem siebie (Has-Tokarz 2008: 136). Ponadto współczesne produkcje serialowe niekiedy podchodzą pod wiele gatunków, przez co trudno je jednoznacznie skategoryzować.

Na potrzebę niniejszej analizy stworzono podział z uwzględnieniem rodzaju komunikowanych wartości. Zastosowano cztery kategorie wartości, które determinują odbiór treści oraz implikują pewne założenia percepcyjne u odbiorców. Wartości

komunikowane w przekazach serialowych to: wartości informacyjno-edukacyjne, wartości etyczno-moralne, wartości wychowawczo-psychologiczne oraz wartości kulturowo-obyczajowe.

Wartości informacyjno-edukacyjne

Seriale mogą stanowić cenne narzędzie informacyjne, nie tylko dla osób w wieku szkolnym, ale także dla dorosłych. Serialem wpisującym się w kategorię wartości informacyjno-edukacyjnych jest produkcja brytyjsko-amerykańska pod tytułem *Czarnobyl*, częściowo oparta na książce autorstwa Swiatłany Aleksijewicz *Krzyk Czarnobyla*. Fabuła tego miniseriale opowiada o wybuchu w elektrowni jądrowej w tytułowym mieście Czarnobyl na Ukrainie. Format ukazuje losy ratowników, służb medycznych, wojskowych, pożarnych i milicyjnych, którzy poświęcają swoje zdrowie i narażają życie, by ratować całą Europę przed skutkami biologicznej katastrofy. Produkcja dostarcza informacji odbiorcom audiowizualnych treści nie tylko na Ukrainie czy w Europie, ale obejmuje swym zasięgiem także inne kontynenty. Komunikowane wartości edukacyjne są szczególnie istotne w przypadku młodych osób, które nie żyły w czasach katastrofy ani nie uczyły się o niej w szkole. Młodzi ludzie zyskują więc wiedzę, dorośli odbiorcy zaś są w stanie odświeżyć sobie te wydarzenia lub uzupełnić wiedzę o dodatkowe informacje. Wymiar historyczny wpływa na zachowanie pamięci o tragicznych wydarzeniach oraz ich ofiarach, a także o bohaterach, walczących o ludzkie życie.

Kolejnym formatem serialowym komunikującym wartości historyczne jest kanadyjsko-irlandzka produkcja *Wikingowie* (ang. *Vikings*). Akcja rozgrywa się w Skandynawii w końcówce VIII wieku i dotyczy losów Ragnara Lodbroka, przywódcy wikingów. Serial edukuje odbiorców w zakresie historii, geografii, dostarcza informacji o kulturze nordyckiej i pogańskich bóstwach oraz ich praktykach. Ukazuje konfrontację poganizmu i chrześcijaństwa, specyfikę relacji ludzi o odmiennych wierzeniach i kulturach oraz wewnętrzny dysonans wiary. Serial oprócz komunikowanych informacji historycznych ukazuje relację ludzi, którzy mimo odmiennych wierzeń i kultur próbowali stworzyć pewnego rodzaju przymierze tudzież relację prawdziwej przyjaźni.

Serialami dostarczającymi wiedzy o realiach życia społeczno-kulturowego po pierwszej wojnie światowej są produkcje: amerykańska *Zakazane Imperium* (ang. *Boardwalk Empire*) oraz brytyjska *Peaky Blinders*. Pierwsza z nich ukazuje życie społeczności uwikłanej w prohibicję w latach 1920–1933. Fabuła koncentruje się na losach Enocha Nucky'ego Thompsona, polityka i gangstera rządzącego Atlantic City w czasach walki z procederem przemytu alkoholowego. Drugi z formatów skupia się na losach gangów z miasta Birmingham w Wielkiej Brytanii, a dokładniej na postaci Thomasa Shelby'ego. Serial uwidacznia funkcjonowanie brytyjskiej społeczności żyjącej w cieniu hazardu, przestępczego świata i nielegalnych interesów, działań komunistycznych rewolucjonistów i Irlandzkiego Bractwa Republikańskiego. Obie produkcje dostarczają wiedzy historycznej o kulturze, społeczności, polityce w latach dwudziestych ubiegłego stulecia, o klasach społecznych i elitach rządzących,

ale także przekazują informacje o ważnych przemianach ustrojowych, które wpłynęły na losy Stanów Zjednoczonych oraz Wielkiej Brytanii.

Serialem historycznym przedstawiającym czasy starożytności jest produkcja amerykańska *Spartakus* (ang. *Spartacus*). Opowiada ona historię tytułowego traciękiego gladiatora, dowodzącego w latach 73–71 p.n.e. powstaniem niewolników przeciwko rządowi republiki rzymskiej. Serial zarówno wykorzystuje w swej fabule fikcję, jak i odnosi się do oryginalnych zapisów dotyczących między innymi przebiegu rebelii oraz przeprowadzenia powstania. Produkcja ukazuje, jak powstawały państwa i podziały, w jaki sposób kształtowały się prawo i polityka oraz jak wiele znaczyło pochodzenie człowieka.

Serialami edukacyjnymi w zakresie biologii, przyrody i natury jest cykl odcinków *Nasza Planeta* (ang. *Our Earth*) i *Planeta Ziemia* (ang. *Earth Planet*), które aktualnie wiodą prym na platformach streamingowych, zajmując także wysokie miejsca wśród rankingów top seriali (zob. Filmweb 2020). Dokumenty produkcji brytyjskiej i amerykańskiej ukazują istotę i problematykę takich miejsc jak: dżungle, lasy, morza, oceany, lodowce, słodkie wody, pustynie, stepy, wyspy, wyżyny, niziny, góry, pustynie, florę i faunę w najodleglejszych miejscach na całej ziemi. Twórcy przedstawiają nie tylko piękno i wyjątkowość tych miejsc, ale także tragiczny obraz zmian klimatycznych, konsekwencję działań człowieka, która doprowadzić może do destruktywnych następstw.

Produkcją dostarczającą wiedzę z zakresu fizyki, astronomii i astronautyki jest serial *Kosmos* (ang. *Cosmos. A Spacetime Odyssey*), gdzie rolę narratora pełni astrofizyk Neil deGrasse Tyson. Widzowie w każdym odcinku dowiadują się o przełomowych dla nauki zjawiskach, odkryciach, wydarzeniach z obszaru nauk ścisłych, przy jednoczesnym poznawaniu historii i portretu biograficznego osób związanych z powyższą dziedziną nauki. Produkcje te ukazują olbrzymi postęp technologiczny. Zjawiska niegdyś odległe i niemożliwe w eksploracji są aktualnie dostępne i poddawane nieustannym analizom i badaniom.

Produkcja ukazująca początek medycyny to *The Knick*, natomiast formatem obrazującym aktualne medyczne możliwości jest *Dr House* (ang. *House; House, M.D.*). Są to przykłady formatów serialowych komunikujące wartości edukacyjne w obszarze medycznym. Akcja produkcji *The Knick* rozgrywa się w Nowym Jorku na początku XX wieku, w czasach rozwoju chirurgii, której towarzyszyły liczne i nieznane przypadki chorób oraz problemy społeczne (np. dopuszczenie Afroamerykanów do wykonywania profesji lekarza), z jakimi musiała mierzyć się wówczas służba zdrowia, poszukująca licznych udoskonaleń i rozwiązań. Z kolei *Dr House* jest produkcją ukazującą oblicze współczesnej medycyny. Opowiada ona o losach nieszablonowego lekarza, który oprócz leczenia i stawiania diagnoz rozwikłuje różne poboczne śledztwa towarzyszące pacjentom szpitala, dostarczając w ten sposób sporej dawki wiedzy na temat zarówno częstych czy popularnych, jak i niezwykle rzadkich chorób, ich przyczyn i możliwości leczenia. Produkcje o tematyce medycznej to także: *Chirurdzy* (ang. *Grey's Anatomy*), *One Day at a Time*, *The Good Doctor*, *Bez Skazy* (ang. *Nip / Tuck*), *Rezydenci* (ang. *The Resident*), *Code Black. Stan krytyczny* (ang. *Code Black*), *Nocna zmiana* (ang. *The Night Shift*), *Ostry dyżur* (ang. *ER*).

Analizowane seriale w tej kategorii wartości nie tylko edukują widza historycznie o przeszłych wydarzeniach, żyjących wtedy ważnych postaciach, ale ukazują istotę kultury, charakterystyczne dla epok stroje, problemy obyczajowe, z którymi przyszło się niegdyś mierzyć, jak na przykład aranżowane ceremonie zaślubin, różnice klasowe. Widz poznaje rolę Kościoła, polityki i norm obyczajowych (zależności i powinności), które dyktowały pewne wybory i konsekwencje. Produkcje te, przedstawiając poświęcenie i walkę o ludzkie życie, zmuszają do refleksji, by zastanowić się nad godnością życia ludzkiego i jego wagą. Uczą nas, iż życie jest wartością samą w sobie. Dzięki serialom widzowie mogą przyglądać się rekonstrukcji pierwszych operacji i zabiegów, spoglądać na Ziemię jako uczestnicy wypraw kosmicznych i asystować w locie ptaka, eksplorować morskie głębinę, podziwiać oblicza przyrody i medycyny. Współczesne formaty serialowe mogą stanowić narzędzia wsparcia dydaktycznego i edukacyjnego.

Wartości moralno-etyczne

Coraz częściej można spotkać się z opinią, iż współczesne produkcje serialowe to nowoczesne hybrydy, które zasadniczo zmieniły się w przestrzeni swojego przekazu. Twórcy filmowi i serialowi oferują coraz więcej formatów cechujących się etycznym wymiarem, wykorzystujących w swym przekazie kontrowersyjne historie i antybohaterów, aby przekazać zaplecze pewnych norm moralnych. Przykładem produkcji komunikującej wartości jest *Breaking Bad*. Serial ukazuje dylematy etyczne człowieka w sytuacji granicznej własnego życia, jaką jest nieuleczalna choroba nowotworowa. Głowa rodziny, mąż i ojciec, nie zamierza rozczulać się nad sobą i nad własnym losem. Po nieudanej próbie zdobycia funduszy na zagwarantowanie dobrobytu swej rodzinie postanawia wykorzystać posiadaną wiedzę i umiejętności, jakimi jest znajomość chemii w produkowaniu narkotyków. Jego wybór pociąga za sobą szereg katastrofalnych następstw. Twórcy serialu za pomocą komunikowanych treści pragną zwrócić uwagę na obecność etyki w życiu człowieka, zostawiając przestrzeń na rozważania moralne oraz skłaniając odbiorców do osobistych refleksji, stawiając jednocześnie pytanie: czy zdobycie środków z nielegalnych źródeł zapewniających godne życie rodzinie może być powodem do usprawiedliwienia nieetycznych działań?

Formatem serialowym pobudzającym do etycznych rozważań jest *Dexter*. Serial przedstawia losy laboranta zajmującego się analizą śladów krwi w wydziale zabójstw. Tytułowy bohater oprócz wykonywanego zawodu para się dodatkową profesją, jaką jest ściganie seryjnych morderców i pozbawianie ich życia. Dexter postępuje zgodnie z kodeksem zabijania stworzonym przez jego adopcyjnego ojca – policjanta. Kodeks ten często jest interpretowany jako jego kodeks moralny, co budzi kontrowersje już w kwestii samego nazewnictwa. Produkcja ta stawia z kolei pytanie: czy zabijanie nieuchwytnych morderców może być postrzegane jako bohaterski gest? Twórcy wprowadzają odbiorców w istotę sytuacji granicznych i dylematów moralnych, ale przede wszystkim poruszają dwie zasadnicze kwestie. Po pierwsze, skłaniają widzów do etycznej zadumy nad sensem istnienia, życiem

oraz ludzkimi wyborami, a po drugie – wskazują narzędzia rozwiązywania problemów w sposób prawy i etyczny.

Formatem o charakterze etyczno-moralnym jest antologia *Czarne lustro* (ang. *Black Mirror*), będąca brytyjskim serialem z gatunku dramatu, z elementami fantastyki oraz wątkami społeczno-obyczajowymi. Przedstawiona tu problematyka dotyczy nieuchronnego postępu technologicznego, a także przeobrażeń medialno-technologicznych, powodujących katastrofalne skutki w ludzkim życiu. *Czarne lustro* obrazuje zgubne możliwości użytkowania mediów i technologii, które mogą stanowić najstraszniejszą broń do zniszczenia drugiego człowieka. Antologia ta przedstawia aktualne problemy człowieka mediów, w tym konsekwencje nieprawidłowego użytkowania mediów, co może prowadzić do destrukcji relacji międzyludzkich, złudnego przekonania o samowystarczalności, uzależnienia od internetu, przeświadczenia o nieomyślności internetowych aplikacji, ukazywania świata swojej prywatności i intymności. To zapowiedź mroczniejszych wizji i następstw, które mogą nastąpić, jeśli człowiek nie zastanowi się nad własną egzystencją.

Produkcje poruszające zagadnienia etyczno-moralne to także: *Ozark*, *Fargo*, *House of Cards*, *Młody papież* (ang. *The Young Pope*), *Opowieść podręcznej* (ang. *The Handmaid's Tale*), *Jak nas widzą* (ang. *When They See Us*), *Westworld*, *Mindhunter*.

Współczesne produkcje serialowe komunikują szereg wartości, wykorzystując do tego istotę moralności, etyczności, duchowości. Śmierć, choroba, zdrada, samobójstwo, uzależnienie, problemy osobiste to tylko mała część sytuacji problemowych poruszanych w serialach. Skłaniają one do refleksji nad życiem ludzkim i moralnym postępowaniem. Nawołują jednocześnie do dyskusji nad sytuacjami, w których znaleźli się bohaterowie w kontekście ich etycznego działania, zagrożeń, jakie mogą nieść ze sobą technologie czy nieetyczne działanie. Zostawiają niekiedy widzów z pytaniami, do czego zmierza świat i jak radzić sobie z okolicznościami, w których każdy wybór wydaje się zły. W ten sposób seriale edukują, wychowują oraz wskazują, że wartości etyczne takie jak prawda, zaufanie, wiara w drugiego człowieka, godność, szczerłość, szacunek są niezwykle ważne i człowiek powinien się nimi kierować.

Wartości wychowawczo-psychologiczne

Od lat dziewięćdziesiątych niesłabnącą popularnością cieszą się seriale młodzieżowe, które ukazują świat dorastających młodych ludzi w różnych dekadach XX i XXI wieku. Troski, problemy, radości, marzenia, plany na przyszłość charakterystyczne dla danych społeczności i czasów, z pozorów nieco różne, jednak zauważalnie posiadające wiele tych samych cech wspólnych. Aktualnie wedle rankingów prowadzonych poprzez różne portale i platformy streamingowe typu Netflix czy HBO najpopularniejszymi produkcjami młodzieżowymi są: *Riverdale*, *Szkoła dla Elity* (hiszp. *Élite*, ang. *Elite*) *Skam*, *13 powodów* (ang. *13 Reasons Why*), *Stranger Things*, *Dark*, *Pretty Little Liars*. Seriale przeznaczone dla nastoletnich odbiorców dzielą się na formaty odzwierciedlające życie współczesnej młodzieży, ale także na mocno fikcyjne z elementami fantastyki, gdzie problemom i troskom dnia codziennego dorastających bohaterów towarzyszą dodatkowe historie, wzbogacające fabułę.

Seriale młodzieżowe oprócz problematyki dorastania, relacji z rówieśnikami, rodziną poruszają dwa niezwykle istotne aspekty. Pierwszy z nich to postępowanie w duchu wartości, drugi zaś to alternatywne rozwiązania problemowe. Twórcy seriali coraz częściej koncentrują się na aktualnej problematyce dorastających ludzi i na zagrożeniach towarzyszącym im w życiu codziennym. Mowa tutaj o takich zagadnieniach jak: akceptacja siebie, w tym swojego wyglądu i osobowości, radzenie sobie z nieśmiałością czy z brakiem przyjaciół, problemy z komunikacją w domu, szkole i z rówieśnikami, brak asertywności, uleganie namowom innych, bycie prześladowanym przez innych, nieodwzajemniona miłość, zdrada, problemy z seksualnością, nieplanowana ciąża, zażywanie substancji odurzających itp. Seriale to często lustro dla młodych odbiorców, ale także narzędzia wspomagające proces wychowawczy dla rodziców, ponieważ ukazują świat oczami ich dziecka. Jednak tym, co łączy te produkcje, są odbiorcy, młodzi ludzie, którzy zaczynają wkraczać w dorosłe życie. Produkcje młodzieżowe mogą zarówno edukować, jak i wspomagać procesy wychowawcze, stanowiąc punkt odniesienia dla młodzieży szukającej w nich odpowiedzi, a także dla rodziców spoglądających na problemy oczami własnych dzieci.

Wartości kulturowo-obyczajowe

Najbardziej pojemną kategorią wartości komunikowanych przez produkcje serialowe są wartości kulturowo-obyczajowe. Kulturę interpretuje się nie tylko jako uniwersum twórczych działań ludzkości w różnych dziedzinach, ale jako humanistyczną jakość działań ludzi oraz sposobu ich życia (Wojnar 2005: 26).

Produkcje amerykańskie już nieprzerwalnie od wielu lat wiodą prym w popularności. Wynika to między innymi z faktu, iż są najliczniejsze. Jednak już od dłuższego czasu coraz atrakcyjniejsze w odbiorze stają się seriale europejskie, w tym hiszpańskie, tureckie czy skandynawskie, jak również seriale z Ameryki Południowej, Australii oraz Azji. Przykładem produkcji hiszpańskiej cieszącej się dużą popularnością, o czym świadczy wysoka pozycja w rankingu Filmwebu, jest *Dom z papieru* (hiszp. *La casa de papel*), opowiadający o grupie przestępczej opanowującej mennicę w Madrycie. Antybohaterowie, których kochają widzowie, to ludzie pochodzący z ubogich dzielnic miast Hiszpanii. W motywie ich działania pojawia się sprzeciw wobec systemu. Produkcja ukazuje silne osobowości, mocne południowe temperamenty, olbrzymią rolę wiary w ich życiu, wierność i lojalność, które są mocno akcentowane. Innymi produkcjami ukazującymi kulturę południową są: *Zielona granica* (hiszp. *Frontera Verde*), który opowiada o niesprawiedliwym i zawodnym aparacie policyjnym w państwie kolumbijskim, a także produkcja *Telefonistki* (hiszp. *Las chicas del cable*), przedstawiająca losy kobiet pracujących w krajowej centrali telefonicznej w latach dwudziestych ubiegłego wieku w Madrycie, które bardzo mocno musiały walczyć o swoje prawa. Produkcje hiszpańsko-meksykańskie ukazują podziały klasowe, ludzi ubogich oraz elity rządzące, bardzo ważną rolę w ich kulturze odgrywa wiara w Boga, często pojawia się także motyw olbrzymiej niesprawiedliwości. Widzowie sięgają także do formatów skandynawskich. Znane produkcje to: *The Killing* (duń. *Forbrydelsen*), *Most nad Sundem* (szw. *Bron*, duń. *Broen*), *Wallander*. Są to głównie dramaty ukazujące nowoczesną Skandynawię, jej chłodny klimat oraz

działania służb policyjnych. Kolejnymi formatami ukazującymi kulturę, w tym wypadku meksykańską, są *El Chapo* opowiadający o życiu Joaquína El Chapo Guzmána, jednego z najpotężniejszych gangsterów narkotykowych Meksyku, oraz *Narcos*, przedstawiający losy kolumbijskiego szefa narkotykowej mafii – Pablo Escobara. Obie produkcje pokazują biedę i bogactwo, dobro i zło, ale przede wszystkim obrazują, jaką rolę odgrywa pochodzenie, warunkujące pozycję w państwie. Serialami zyskującymi coraz większą popularność w Polsce są także formaty tureckie oraz azjatyckie. Produkcje tureckie wiodą w Polsce prym, wypierając niegdyś popularne produkcje brazylijskie. Można je oglądać o stałych porach w telewizji. Poruszają głównie tematykę miłosną, bohaterowie często są uwikłani w dziwne relacje rodzinne, a widz jest świadkiem nieustannej walki pomiędzy dobrem a złem. Najpopularniejsze z nich to: *Przysięga*, *Więzień miłości*, *Meandry uczuć*, *Wieczna miłość*, *Łzy Cennet*, *Czarna perła*, *Elif* (turkweb.pl). Ostatnią grupą seriali godnych wymienienia są seriale azjatyckie, szczególnie koreańskie i chińskie. *All Is Well* (chiń. 都挺好) to chińska produkcja ukazująca zmiany społeczne, w tym wpływ zmian ekonomicznych na tradycyjny obraz rodziny. Ważną tematyką tu poruszaną są tradycyjne chińskie wartości, według których to na dorosłych dzieciach spoczywa odpowiedzialność za opiekę nad rodzicami w miarę ich starzenia się. Dotyka ona także zagadnień posiadania potomka płci męskiej, co wiązało się z funkcjonującą do niedawna polityką jednego dziecka oraz z syndromem „dużego niemowlęcia” (niezdolność do samodzielnego życia i radzenia sobie w nim), często spotykanym w tym społeczeństwie i jednocześnie krytykowanym. Inną popularną produkcją, tym razem koreańską, jest *My Strange Hero* (kor. 복수가돌아왔다). Serial koncentruje uwagę na korupcji w szkole, na ogromnej presji wśród uczniów bycia najlepszym, naciskach ze strony rodziców nie tylko na szkołę, ale i na dzieci, które mają za zadanie spełnić ich ambicje, zapominając o własnych pragnieniach, pokazuje przemoc w szkołach – wraz z próbą rozwiązania tych problemów. Jak twierdzi jeden z bohaterów, tego typu sytuacje, z jakimi stykają się uczniowie, mają ich przygotować do wejścia w „prawdziwe życie”. Serial częściowo ukazuje realia życia w Korei Południowej.

Seriale „budują istotne porozumienie kulturowe [...], pełnią [sic!] rolę spoiw społecznych i przypisuje im się formę zbliżoną do samego czytania książek” (Darska 2012: 5–13). Produkcje dostarczają informacji o innych kulturach, tradycjach, wierzeniach, praktykach społecznych, ustrojach politycznych. Odbiorcy audiowizualnych treści nie muszą się przemieszczać, aby poznać inne obyczajowości, praktyki i systemy, bo dzięki nim są w stanie zdobyć tę wiedzę. Ten rodzaj wartości zespala wszystkie powyższe kategorie komunikowanych wartości. W kulturze umiejscowione są: nauka, edukacja, wychowawczość, moralność i etyka, a wszystko to jest spoiwem kulturowym.

Podsumowanie

Współczesne produkcje serialowe to nowoczesne formaty ulegające ciągłym modyfikacjom i przekształceniom. Zmiany te są obserwowalne w obrębie budowy, fabuły, niemniej należy ich także upatrywać już w samej terminologii i definicji. Seriale nie są nazywane telewizyjnymi, ponieważ dostęp do ich treści może odbywać

się za pomocą innych źródeł (telefon, tablet, komputer), zmieniła się też forma ich emisji dzięki obecności platform streamingowych (Netflix, HBO). Formaty te nie są spójne gatunkowo, gdyż wszelkie ich modyfikacje wymuszają zmiany typologiczne, co wiąże się z obecnością zjawiska transgatunkowości (przenikanie się gatunków). Dostrzegalne przekształcenia zauważyć można już w odbiorze i w ocenie nowych formatów serialowych, coraz częściej bowiem dostrzegane są ich pozytywne cechy i funkcje.

Potwierdza się zasadność tezy mówiącej o znaczącej roli seriali w komunikowaniu wartości. W gatunkach tych można upatrywać przyszłości telewizyjnych produkcji (Godzic 2004; Mrozowski 2001). Co więcej, należy podkreślić ich znaczącą rolę w życiu odbiorców. Komunikacja wartości może być więc obecna w przekazach, ponieważ wyznacza i uzasadnia komunikację, zakładając, iż transcendentalne wartości warunkują porozumienie i dialog (Drożdż 2011: 93–165).

Analiza współczesnych produkcji serialowych w kontekście komunikowanych przez nie wartości podkreśla ich niesłabnący fenomen. Dodatkowo formaty te posiadają szereg pozytywnych cech i właściwości, przekazując pewne kategorie wartości. Seriale bowiem:

- 1) dostarczają rozrywkę i relaks, jako narzędzia prospołeczne mogące zredukować napięcia, stres, a także pozytywnie wpływające na samopoczucie;
- 2) niosą ze sobą szerokie spektrum informacji związanych z uzyskaniem wiedzy z różnych dziedzin nauki, wspierając rozwój młodego człowieka, jednocześnie służąc dorosłym odbiorcom jako przypomnienie i uzupełnienie podstawowych wiadomości;
- 3) pogłębiają zainteresowania w przypadku produkcji podejmujących tematykę z obszaru zainteresowań widza;
- 4) stanowią odpowiedź dla młodych osób szukających rozwiązań swoich problemów z codziennego życia, będąc jednocześnie dla rodziców i opiekunów narzędziami pomocniczymi w wychowaniu;
- 5) przekazują istotę duchowości i moralności dla odbiorców poszukujących rozwiązań w świecie etycznym lub szukających głębszych doznań na płaszczyźnie egzystencjalno-filozoficznej, szczególnie w przypadku produkcji, które zawierają komponenty pobudzające do refleksji i dyskusji;
- 6) ułatwiają codzienne życie dzięki szybkiemu dostępowi wynikającemu z nowych technologii, w tym wypadku emisji i dystrybucji platform streamingowych, które nieustannie się rozwijają.

Produkcje serialowe posiadają szereg wartości informacyjno-edukacyjnych (m.in. z zakresu biologii, medycyny, historii geografii, astronomii, fizyki, itp.). Oznacza to, iż dzięki dobrze skonstruowanej fabule dostarczają one informacji historyczno-biograficznych, ukazując ważne wydarzenia z przeszłości, sylwetki biograficzne osób, które żyły i przysłużyły się swoimi osiągnięciami czy odwagą dla ludzkości. Ponadto odbiorcy serialowych treści dostają możliwość osobistego doświadczenia tych ważnych momentów i uczestnictwa w nich dzięki rekonstrukcji wydarzeń. Produkcje serialowe mogą również pełnić funkcje przekazników kultury, obyczajowości, norm, elementów społecznych. Działalność danego transferu

jest istotna, ponieważ otwiera odbiorców na różnorodność, to jest prawa, normy czy obyczaje charakterystyczne dla danych miejsc i grup społecznych. Prezentowana odmienność w przekazie serialowym, taka jak język, istota wiary, specyfika geograficzna, a nawet architektura, wzbogaca odbiorcę o dodatkowe doświadczenie *novum*, elementy fabuły zaś często ułatwiają percepcję i zapamiętywanie. Przekaz wartości edukacyjno-informacyjnych obejmuje nie tylko osoby w wieku szkolnym, ale kierowany jest także do osób dorosłych.

Ponadto formaty serialowe dzięki swej transformacji i uleganiu ciągłym przekształceniom, wynikającym z licznych przemian technologicznych, kulturowych czy obyczajowych, stają się użyteczne moralnie, ponieważ komunikują świat wartości, ukazany w etycznych wyborach głównych bohaterów. Serialowa fabuła niejednokrotnie wykorzystuje w przekazie tematy trudne, bolesne i kontrowersyjne, skłaniające widzów do refleksji nad życiem i duchowością. Formaty serialowe ukazują fikcyjne wizje prorocत्व (np. konsekwencje niewłaściwego użytkowania mediów), które mogą stanowić ostrzeżenie przed zagrożeniami i tragicznymi skutkami nieodpowiedzialnych działań ludzkich. Szczególnie istotne są także komunikowane wartości psychologiczno-wychowawcze. Z jednej strony mogą one stanowić punkt odniesienia dla młodych ludzi, którzy przeżywają osobiste tragedie, a w serialach odnajdują odniesienie do swojego życia i do problemów, na jakie poszukują odpowiedzi. Z drugiej strony – mogą wspierać rodziców, będąc narzędziami pomocnymi w procesie wychowawczym.

Bibliografia

- Altman Rick. 1999. Gatunki filmowe. Maria Zawadzka (przeł.). Warszawa.
- Bignell Jonathan. Orlebar Jeremy. 2005. The Television Handbook. London.
- Brol Michał. 2010. Rola filmu w prowadzeniu zajęć dydaktycznych. W: *Uczyć z pasją: wskazówki dla nauczycieli akademickich*. Barbara Kożusznik, Jarosław Polak (red.). Katowice. 209–232.
- Butkiewicz Maria. 1989. Film dydaktyczny w procesie kształcenia i wychowania. Warszawa.
- Champoux Joseph 1999. „Film as a Teaching Resource”. *Journal of Management Inquiry* nr 8(2). 206–217.
- Darska Bernadetta. 2012. *To nas pociąga! O serialowych antybohaterach*. Gdańsk.
- Doliński Dariusz. 2011. *Techniki wpływu społecznego*. Warszawa.
- Drenda Lucyna. 2016. „Teoria wartości, wartość teorii”. *Studia Ekonomiczne (Katowice)* nr 259. 39–48.
- Drożdż Michał. 2011. „Aksjologia daru w komunikacji”. *Forum Teologiczne* nr 12. 87–106.
- Feuer Jane. 2011. HBO i pojęcie telewizji jakościowej. W: *Zmierzch telewizji? Przemiany medium*. Antologia. Tomasz Bielak, Mirosław Filiciak, Grzegorz Ptaszek (red.). Warszawa. 114–128.
- Filiciak Mirosław. 2011. TV czy nie-TV? Telewizja doby post-soap opera i sieci peer-to-peer. W: *Post-soap. Nowa generacja seriali telewizyjnych a polska widownia*. Mirosław Filiciak, Barbara Giza (red.). Warszawa. 242–243.

- Fleming Michael, Bohnel Ericka. 2009. „Use of Feature Film as Part of Psychological Assessment”. *Professional Psychology: Research and Practice* nr 40(6). 641–647.
- Godzic Wiesław. 2004. *Telewizja i jej gatunki po „Wielkim Bracie”*. Kraków.
- Has-Tokarz Anita. 2008. „Kategoria »gatunku« i »formuły« w refleksji teoretyków literatury, filmu i mediów: korespondencje i transpozycje”. *Czasopismo Folia Bibliologica* (50). 135–150
- Jenkins Henry. 2010. *Seriale tworzą nowe wspólnoty*. W: *Seriale*. Przewodnik Krytyki Politycznej. Warszawa – Gdańsk.
- John Deborah. 1999. „Consumer Socialization of Children: A Retrospective Look at 25 Years of Research”. *Journal of Consumer Research* 26. 183–213.
- Jowett Garth, O'Donnell Victoria. 1989. *Propaganda as a Form of Communication*. W: *Propaganda. A Pluralistic Perspective*. Ted Smith (red.). New York. 49–63.
- Kisielewska Alicja. 2007. *Serial telewizyjny w badaniach polskich*. W: *Studia nad komunikacją popularną, międzykulturową, sieciową i edukacyjną*. Janina Frasz (red.). Toruń. 18–32.
- Kunkel Dale. 2001. *Children and Television Advertising*. In: *Handbook of Children and the Media*. Dorothy Singer, Jerome Singer (red.). Thousand Oaks, CA. 375–393.
- Lipińska Agata. 2016. „Fenomen współczesnych seriali. O społecznym oddziaływaniu seriali telewizyjnych”. *Konteksty Kulturowe*. 297–310.
- Mirek Franciszek. 1948. *Zarys socjologii*. Lublin.
- Mrozowski Maciej. 2001. *Media masowe: władza, rozrywka i biznes*. Warszawa.
- Peters J.M.L. 1965. *Edukacja filmowa*. Stanisława Dłuska (przeł.). Warszawa.
- Przylipek Mirosław. 1994. *Kino stylu zerowego: z zagadnień estetyki filmu fabularnego*. Gdańsk. 164–166.
- PWN. 2020. *Serial*. <https://sjp.pwn.pl/szukaj/serial.html>. (dostęp: 22.03.2020).
- Rogers Margaret. 2008. *Arresting Drama. The Television Police Genre*. 78–82.
- Uszyński Janusz. 2004. *Telewizyjny pejzaż genologiczny*. Warszawa.
- Wejbert-Wąsiewicz Ewelina. 2018. „Socjologiczne widzenie filmu i kina. Artykulacje i praktyki w polu socjologii filmu i kina”. *Przegląd Socjologiczny* nr 67(4). 141–169.
- Wojnar Irena. 1996. *Aktualne procesy edukacji i kultury w Polsce i na świecie*. W: *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*. Irena Wojnar, Jerzy Kubin (red.). Warszawa.
- Wojniak Justyna. 2015. „Edutainment i edukacja filmowa jako narzędzia kształtowania tożsamości oraz postaw dzieci i młodzieży”. *Państwo i Społeczeństwo* nr 1. 167–180.
- Zagadnienia patologii społecznej*. 1976. Adam Podgórecki (red.). Warszawa.
- Znyk Jacek. 2013. „Pozytywny wpływ i negatywne skutki oddziaływania telewizji na rozwój dziecka”. *Społeczeństwo. Edukacja. Język* nr 1. 90–94.

Fora filmowe i serialowe

- Filmozercy.com. 2020. <http://forum.filmozercy.com/>. (dostęp: 11.02.2020).
- FilmUser. 2020. <https://filmuser.pl/>. (dostęp: 11.02.2020).
- Filmweb. 2020. *Ranking top 100 seriali, które są ze świata*. <https://www.filmweb.pl/ranking/serial>. (dostęp: 11.02.2020).
- Forum Film. 2020. <https://forum.film.org.pl/>. (dostęp: 11.02.2020).
- Seriale tureckie. 2020. <https://turkweb.pl/>. (dostęp: 19.08.2020).

Serialowa. 2020. <https://www.serialowa.pl/>. (dostęp: 11.02.2020).

Spider's Web. 2020. <https://www.spidersweb.pl/>. (dostęp: 11.02.2020).

Streszczenie

Współczesne produkcje serialowe to nowoczesne formaty telewizyjne, ulegające transformacji w obrębie budowy, ale także w przestrzeni przekazywanych treści. Seriale komunikują pewne kategorie wartości, między innymi takie jak: wartości informacyjno-edukacyjne, wartości etyczno-moralne, wartości wychowawczo-psychologiczne czy wartości kulturowo-obyczajowe. Praca została oparta na analizie fenomenu współczesnych formatów serialowych w kontekście ich przekazu wartości. Analizie poddano współczesne seriale zagraniczne. Ponadto stanowi próbę potwierdzenia tezy o komunikowaniu pewnych kategorii wartości.

The phenomenon of modern TV series productions in communicating values

Abstract

Contemporary series productions are modern TV forms, which are undergoing transformation both in terms of structure and conveyed messages. They communicate certain categories of values, such as: informative-educational, ethical-moral, educational-psychological and social-cultural. This paper was based on analysing the phenomenon of contemporary TV series forms in the context of value message. The subject of the study were contemporary foreign TV series. Moreover, it is an attempt at confirming the thesis about communicating certain categories of values.

Słowa kluczowe: seriale, produkcje serialowe, fenomen seriali, przekaz serialowy, komunikowanie wartości

Key words: TV series, series productions, the phenomenon of series, the message of series, communicating values

Kamila Rączy – magister dziennikarstwa i komunikacji społecznej, specjalizacja public relations; magister pedagogiki, specjalność edukacja medialna; doktorantka trzeciego roku studiów doktoranckich w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Obszar jej zainteresowań badawczych oscyluje wokół tematów z zakresu aksjologii mediów, etyki mediów, psychologii mediów, komunikacji, istoty fenomenu i gatunku współczesnych produkcji serialowych.